

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.136>

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ

Турчиняк Я.І.,

аспірант кафедри теорії права та конституціоналізму
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

Турчиняк Я.І. Правове виховання неповнолітніх.

Стаття присвячена філософсько-правовим проблемам ціннісних аспектів правової поведінки неповнолітніх, що передбачає постійний вплив на людину з метою формування у неї правової культури та активної правомірної поведінки.

З'ясовано, що правове виховання займає основне місце у формуванні законопослушного громадянина, що не тільки не порушує правові норми суспільства, а й прагне на основі норм природного і позитивного права зберігати гармонію природно-правового простору і державно-правового поля.

Наголошено, що сьогодні військові реалії показали українцям важливість національно-патріотичного виховання молоді. Не менш важливим є виховання молодого покоління в повазі до права, держави, але відбуватися цей процес повинен не хаотично, а на рівні впровадження новацій в освітньому просторі впроваджувати систему національно-патріотичного та правового виховання. Втрата ціннісно-правових зв'язків і орієнтирів під час війни є проблемним аспектом у процесі правомірного виховання неповнолітніх осіб, так, як це може призвести до деформації правосвідомості і формування девіантної поведінки молоді.

Діти повинні розуміти в якій державі вони живуть, що таке права і обов'язки, чим відрізняється правомірна і неправомірна поведінка та які санкції може застосовувати держава до громадян, навіть до неповнолітніх, за порушення норм права і закону. Важливо до цього процесу залучати фахівців, а саме: представників підрозділів ювенальної превенції, психологів, соціальних працівників.

Акцентовано увагу на необхідності правового виховання дітей з числа внутрішньо переміщених осіб в період адаптації на новому місці проживання, з метою правомірної соціалізації.

Зазначено, що правовий статус дитини гарантований і охороняється на міжнародному і загальнодержавному рівні. Дитина має права, але потрібно навчити дитину користуватися своїми правами, навчити відповідно до віку, до її психічних і психологічних особливостей. Особливостям правового виховання в Україні завжди приділялася значна увага. Щодо неповнолітніх, то

починаючи з сім'ї, дошкільних закладів, школи і завершуючи закладами вищої освіти (початкові курси) діти отримували уявлення і розуміння того, що таке норми поведінки, що таке мораль і право.

Ключові слова: правове виховання, превентивна діяльність, норми моралі, правомірна поведінка, війна, внутрішньо переміщені особи, цінність права.

Turchynjak Ya.I. Legal education of minors.

The article is devoted to the philosophical and legal problems of the value aspects of the legal behavior of minors, which involves a constant influence on a person with the aim of forming a legal culture and active lawful behavior.

It was found that legal education occupies a central place in the formation of a law-abiding citizen who not only does not violate the legal norms of society, but also strives to preserve the harmony of the natural-legal space and the state-legal field based on the norms of natural and positive law.

It was emphasized that today the realities of war have shown Ukrainians the importance of national-patriotic education of youth. No less important is the education of the young generation in respect for the law and the state, but this process should not take place chaotically, but at the level of introducing innovations in the educational space, a system of national-patriotic and legal education should be implemented. The loss of value-legal connections and landmarks during the war is a problematic aspect in the process of legal education of minors, as it can lead to the deformation of legal consciousness and the formation of deviant behavior of young people.

Children must understand what state they live in, what rights and responsibilities are, what is the difference between lawful and unlawful behavior, and what sanctions the state can apply to citizens, even minors, for violating the rules of law and the law. It is important to involve specialists in this process, namely: representatives of juvenile prevention units, psychologists, and social workers.

Attention is focused on the need for legal education of children from among internally displaced persons during the period of adaptation in

a new place of residence, with the aim of legitimate socialization.

It is noted that the legal status of the child is guaranteed and protected at the international and national level. The child has rights, but it is necessary to teach the child to use his rights, to teach in accordance with his age, his mental and psychological characteristics. Particular attention has always been paid to the peculiarities of legal education in Ukraine. As for minors, starting with the family, preschool institutions, schools and ending with institutions of higher education (primary courses), children received an idea and understanding of what the norms of behavior are, what morality and law are.

Key words: legal education, preventive activity, moral standards, legitimate behavior, war, internally displaced persons, value of law.

Постановка проблеми. Проблема правового виховання неповнолітніх в Україні сьогодні значно актуалізується. Війна росії проти України змінила спосіб життя усіх громадян нашої держави, змусивши переосмислити власні цінності та потреби існування.

Суспільство повинно намагатися виховати, сформувати повноцінне, молоде покоління українців, що здатні розбудувати нашу державу після війни та бути конкурентоспроможними на світовому ринку праці. Безумовно, правове виховання займає основне місце у формуванні законопослушного громадянина, що не тільки не порушує правові норми суспільства, а й прагне на основі норм природного і позитивного права зберігати гармонію природно-правового простору і державно-правового поля.

Проблемним аспектом у процесі правомірного виховання неповнолітніх осіб є те, що під час війни втрачаються ціннісно-правові зв'язки і орієнтири. Рятуючись від війни, громадяни покидають територію активних бойових дій, набуваючи статусу внутрішньо переміщеної особи. Така ситуація може негативно відобразитися на правовому вихованні молоді, адже багато людей вважають, що найважливішим питанням зараз є матеріальне забезпечення, а ціннісно-правові, морально-етичні аспекти розвитку суспільства можна надолужити після війни. Такий підхід є досить небезпечним, адже ми можемо «втратити» ціле покоління молоді, яке не матиме ціннісно-правових установок на майбутній розвиток своєї особистості і соціуму загалом.

Стан опрацювання цієї проблематики. Для всебічного аналізу і осмислення вказаної проблематики доцільно опиратися на теоретико-методологічний потенціал праць вітчизняних і зарубіжних учених-юристів, соціологів і філософів різних періодів становлення філософсько-правової та теоретико-правової думки, а

саме: праці Аристотеля, Цицерона, Платона, І. Канта.

Науковцями сучасності, що теж приділяли значну увагу проблемам правового виховання особистості є: А. Гетьман, Л. Герасіна, О. Грищук, О. Данильян, Н. Лесько, С. Максимов, Х. Маркович, А. Романова, С. Сливка.

В межах осмислення правового виховання неповнолітніх наукові концепції повинні сприяти формуванню принципово нового підходу до розвитку особистості в правовій державі а також, до правомірної поведінки неповнолітніх в кризових умовах функціонування державного суспільства.

Метою статті є поглиблення дослідження проблем правового виховання неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу. Особливостям правового виховання в Україні завжди приділялася значна увага. Щодо неповнолітніх, то починаючи з сім'ї, дошкільних закладів, школи і завершуючи закладами вищої освіти (початкові курси) діти отримували уявлення і розуміння того, що таке норми поведінки, що таке мораль і право.

Законодавство України, зокрема, Закон України «Про охорону дитинства», дає чітке трактування важливої термінології, а саме [1]:

- дитина – це особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше;
- дитинство – період розвитку людини до досягнення повноліття.

Малолітня особа – це фізична особа, яка не досягла 14 років.

Неповнолітня особа – це фізична особа у віці від 14 до 18 років.

Як бачимо, за віковим цензом період дитинства охоплює часові межі становлення людини як особистості, а значить паралельно потрібно вживати заходів до формування особистості громадянина з правомірною поведінкою.

Не тільки Конституція України і внутрішнє законодавство регламентують питання дитинства, а ще і міжнародні нормативно-правові акти.

Україна у 1991 році ратифікувала Конвенцію про права дитини прийняту Генеральною Асамблеєю ООН. За цією Конвенцією держави-учасниці поважають і забезпечують всі права, передбачені цією Конвенцією, за кожною дитиною, яка перебуває в межах їх юрисдикції, без будь-якої дискримінації незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин [2].

Також, держави-учасниці вживають всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дитини від усіх форм дискримінації або покарання

на підставі статусу, діяльності, висловлюваних поглядів чи переконань дитини, батьків дитини, законних опікунів чи інших членів сім'ї.

Як бачимо, правовий статус дитини гарантований і охороняється на міжнародному і загальнодержавному рівні. Дитина має права, але потрібно навчити дитину користуватися своїми правами, навчити відповідно до віку, до її психічних і психологічних особливостей.

Як вдало зазначає Х. Маркович, правове виховання є складовою частиною загальногромадянського виховання, що поєднує у собі безліч компонентів. У процесі правового виховання важливо сформувати у кожного громадянина правильне розуміння ролі права у суспільному житті, його цінності, розвинути почуття власної гідності та захищеності [3, С. 43-45].

Збереження людської гідності, забезпечення основних права і свобод людини – одне з аксіологічних завдань права в державному суспільстві. Вже з початку свідомої життєдіяльності в суспільстві дитина повинна знати і розуміти, що вона не тільки під опікою батьків, а й під захистом правової держави. Неповнолітні не повинні боятися говорити про випадки порушення їх прав. Для цього варто проводити певні заходи, так звані «правовий всеобуч» в навчальних закладах, на якому фахівці розповідатимуть дітям не тільки про їх права, а й про обов'язки, про державні органи і організації які відповідають за дотримання прав дитини.

Засвоєння особистістю правових норм відбувається двома шляхами: а) предметно-раціональним усвідомленням; б) інтеріоризацією. У першому випадку право сприймається як необхідне та доцільне, корисне для суспільства. У другому відбувається перетворення зовнішніх щодо особистості вимог права в її власну життєву позицію, правову настанову, звичку діяти відповідно до заданої правової моделі [4, с. 20].

Звичайно, неповнолітні спочатку не можуть свідомо виробляти, планувати свою власну життєву позицію, за принципом інтеріоризації, але це не означає, що дитина не сприймає правильно подану інформацію і не керується нею, нехай зразу навіть не свідомо, у повсякденному житті. Побутову поведінку дитина також переймає від дорослих, від свого оточення і формує своє бачення належності і допустимості або не допустимості певного виду поведінки.

Лесько Н. зазначає, що необхідно модернізувати правове виховання в усіх навчальних закладах України. Удосконалювати педагогічні правовиховні технології потрібно шляхом визначення критеріїв ефективності правоосвітньої діяльності, розроблення Типових програм правової освіти дітей, збільшення часу та відповідальності викладачів за результати правовиховної діяльності, створення відеокурсів, фільмів, комп'ю-

терних програм з правової проблематики тощо. Окрім того, необхідно залучати громадськість до участі у правовому вихованні в сучасній Україні на усіх етапах її здійснення. Такий підхід дасть змогу ефективніше здійснювати державну правову політику відповідно до її основних пріоритетів – захисту прав і свобод людини та громадянина [5, С. 33-37].

Варто зазначити, що сьогодні, під час війни доцільно залучати до процесу правової освіти неповнолітніх підрозділи ювенальної превенції, що діють у складі Національної поліції України.

На ці підрозділи покладені завдання по роботі з неповнолітніми щодо попередження неправомірної поведінки, правопорушень тощо. Також часто представники ювенальної превенції проводять бесіди, лекції (для малолітніх осіб в ігровій формі) які передбачають ознайомлення дітей з основними категоріями права, прав людини, з поняттям закону і правомірної поведінки.

Цінною є думка науковців про те, що правове виховання тісно пов'язане з правовим навчанням (освітою): виховання не може здійснюватися без навчання, а навчання певною мірою справляє і виховний ефект. Розрізнення тут можна провести умовно за сферою дії: виховання впливає головним чином на емоційно-вольову, ціннісну, світоглядну сторону свідомості, а навчання – на раціональну (тобто має місце інформаційно-ознайомлююча дія на людину). Ціннісний, емоційно-вольовий вплив, у свою чергу, дуже сильно обмежений реальною правовою практикою. Оскільки неможливо виховати повагу в людини до тих цінностей, які відсутні в суспільній свідомості та діяльності людей, але проголошуються на словах, в порожніх деклараціях і демагогічних заявах як політичними лідерами і перед населенням, так і простими вихователями і вчителями перед дітьми та юнацтвом [6, с. 31].

На нашу думку, не варто відокремлювати заходи правового виховання неповнолітніх від загальної системи заходів правового виховання суспільства. Мабуть доцільно формувати план проведення заходів щодо правового виховання населення згідно вікової категорії, сфери зайнятості як одного цілого процесу.

Представники старшого покоління (батьки, вчителі, оточуючі) які не мають належного рівня правового виховання не можуть виховати повноцінну в цьому аспекті молоду людину. Життєвий досвід не є запорукою належного рівня моральної, духовної, правової культури людини.

Сьогодні воєнні реалії показали українцям важливість національно-патріотичного виховання молоді. Не менш важливим є виховання молодого покоління в повазі до права, держави, але відбуватися цей процес повинен не хаотично, а на рівні впровадження новацій в освітньому про-

сторі впроваджувати систему національно-патріотичного та правового виховання.

Діти повинні розуміти в якій державі вони живуть, що таке права і обов'язки, чим відрізняється правомірна і неправомірна поведінка та які санкції може застосовувати держава до громадян, навіть до неповнолітніх, за порушення норм права і закону.

Новітні тенденції світової геополітики, пов'язані з реалізацією ідей природного права, розбудовою правової держави й формуванням громадянського суспільства зумовлюють собою перегляд правової поведінки в сім'ї, побуті, родині й спонукають до вдосконалення механізмів правового виховання. Одним із провідних ланок зазначеного вектору є формування нового розуміння критерій правомірної-неправомірної поведінки в сім'ї, побуті, родині [7, С. 10-17].

Великою проблемою є неправильне сприйняття дитиною правомірної поведінки в суспільстві через негативний досвід впливу на неї найближчого оточення – сім'ї. Якщо в сім'ї є звичним порушення норм моралі, закону, то дитина буде сприймати, принаймні, до певного віку, таку модель поведінки як належну. За таких умов повинні долучатися органи соціального захисту, представники правоохоронних органів до роботи з такими дітьми, тобто надавати належну правову освіту щоб неповнолітня особа формувалася у правильному напрямі.

Людину, яка виробила в собі відповідний громадянським інтересам і зразкам комплекс правових цінностей, уявлень про зміст правових принципів, про належне і заборонене в поведінці, послідовно реалізує їх у своїй діяльності, суспільство оцінює як розвинену в правовому сенсі особистість. Така особистість переважно доволі легко і правильно орієнтується в життєвих ситуаціях, її вибір і поведінка мають цілеспрямований характер; вона здатна критично оцінювати свій і чужий правовий досвід [8, С. 86].

Сьогодні ми повинні акцентувати увагу на особливій категорії дітей, а саме діти які постраждали від війни, які мають статус внутрішньо переміщеної особи, які втратили рідних.

Законодавство нам говорить, що дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів – це дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні [1].

Такі діти потребують в першу чергу, заходів реабілітації і адаптації до нових умов проживання. До цього процесу повинні долучатися професійні психологи, поряд з якими будуть працюва-

ти соціальні служби, а також фахові юристи. Надаючи таку комплексну допомогу, роз'яснюючи дитині особливості трагічних реалій сьогоденні під різним кутом соціальної дійсності здійснюватиметься правове навчання неповнолітнього, адже дитина усвідомлюватиме, що їй допомагають відновити порушені права.

Особистість є суб'єктом формування позитивно-правового поля й «охоронцем» норм природно-правового простору. У цій ролі вона виступає як свідомий індивід, представник певних соціальних груп, носій певних поглядів на право, цінності, норми права. В ідейно-світоглядній позиції суб'єкта представлені не тільки його особисті ідеї і проблеми, способи їх розв'язання, а й проблеми колективів, соціальних спільнот, суспільства загалом [9, С. 311-314].

Формування правового світогляду людини починається з належного рівня правової освіти в державі. Варто уникати політизованості цього процесу, а ґрунтовно формувати освічену в правовому просторі особистість.

Висновки. Отже, ми дійшли висновку, що правова освіта неповнолітніх є одним з аспектів формування правомірної поведінки особи, правової і моральної культури особистості.

Усвідомлення власних прав, свобод і обов'язків, повага до права, що закладається особі з раннього віку, гарантує розвиток правової держави і демократичного суспільства в якому кожна людина усвідомлює цінність людської гідності, життя і свободи громадян. Таке покоління зможе будувати громадянське суспільство на принципах взаємоповаги, усвідомлення своєї національної приналежності і поваги до права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Верховна Рада України. Законодавство України. *Закон України «Про охорону дитинства»*. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 30, ст.142). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
2. Конвенція про права дитини. Редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
3. Маркович Х.М. Правове виховання як ідеологічна складова демократичної держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. С. 43-45.
4. Гетьман А.П., Герасіна Л.М., Данильян О.Г. Правове виховання в сучасній Україні : монографія. Х. : Право, 2010. 368 с.
5. Лесько Н.В. Правове виховання дітей – важливий напрям профілактики правопорушень. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Юридичні*

- науки. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. № 810. С. 33-37.
6. Гетьман А.П., Герасіна Л.М., Данильчан О.Г. Правове виховання в сучасній Україні : монографія Х. : Право, 2010. 368 с.
 7. Зінсу О.І. Правове виховання як складник системи запобігання, протидії домашньому насильству. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 10-17.
 8. Романова А.С. Ціннісно-правові властивості особи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. 2014. № 782. С. 83-86.
 9. Романова А.С. Природно-правове регулювання суспільних відносин в період війни. *Аналітично-порівняльне правознавство. ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*. № 3. 2022. С. 311-314.